

**PROTESTANTSE MARIAKERK**

**UITHUIZERMEEDEN**

**Restauratie kerk en Hinszorgel**

**2014-2015**







## Kroniek kerk- en orgelgeschiedenis Mariakerk Uithuizermeeden

### Kerk

- 2<sup>e</sup> helft 13<sup>de</sup> eeuw Romanogotische rechtgesloten zaalkerk met waarschijnlijk 3 traveeën en koepelgewelven. Vrijstaande toren met zadeldak. Klokken van de 9<sup>e</sup> of 10<sup>e</sup> eeuw en 1397 (klokkengieter Harmannus).
- 16<sup>de</sup> eeuw Koor bijgebouwd met 1 travee, kruisgewelven en 5-zijdige sluiting.  
1574 Graftombe gemaakt voor Rudolf Huinga van Ungersma bovenop een grafkelder (in het koor aanwezig); in 1639 vanuit het midden naar de huidige plek verplaatst.
- 1686 en 1717 Resp. de St. Maartensvloed en kerstvloed brachten veel leed en schade.  
1700 Onno Tamminga van Alberda werd heer van de borg Rensema en primarius collator. De onderstaande verbouwingen werden door hem geïnitieerd en grotendeels bekostigd.
- 1705 Deel gewelf ingestort. Daarna intensief herstel en verbouw. Dwarspanden aangebouwd met behoud en herstel van de oude gewelven, sindsdien kruiskerkvorm. Deur in koor gemaakt voor de borgbewoners.
- 1706-08 Inrichting van het kerkinterieur met preekstoel met dooptuin, twee herenbanken en koorlambrisering. Ontwerp Allert Meijer (zie onder), fraai beeld- en snijwerk door Jan de Rijk.
- 1717-26 Bouw van nieuwe toren, onderbroken door de bovengenoemde stormramp. Bouwmeester was de Groningse stadbouwmeester Allert Meijer; hoogte 48½ meter. De toren vertoont grote

- overeenkomsten met die van de Groningse Der-Aa-kerk, eveneens van Meijer. Oude klokken in nieuwe toren gehangen. Oude losstaande toren in 1734 afgebroken.
- 17<sup>de</sup> en 18<sup>de</sup> eeuw Diverse rouwborden van de bewoners van de Ungersma-, Huinga- en Rensumaborg aangebracht.
- 19<sup>de</sup> eeuw Muren bepleisterd, ramen vergroot met ronde bovensluiting, nieuwe kerkbanken. De kerk kreeg toen het huidige uiterlijk, zowel uit- als inwendig.
- 1896 Houten bovenbouw toren na blikseminslag verbrand. In 1897 vrijwel exacte replica gebouwd door timmerbedrijf Penterman te Usquert naar een plan en o.l.v. architect O. de Leeuw Wieland (Loppersum). Een nieuwe klok gegoten van metaalresten van de oude klokken door Petit & Fritsen (Aarle-Rixtel). Schilderwerk (o.a. de huidige witblauwe kleur) door de Wed. Meenken. Totale kosten 24.400,00 Gld. die volledig door de verzekering werden gedekt.
- 1924 Grafkelder onder koor opengelegd; 10 gave kisten aangetroffen. Laatst bijgezet was Willem van Alberda van Rensema in 1786; hij was de schenker van het Hinszorgel.
- 1937, 1970 en 2015 Meest recente restauraties, alle door de opeenvolgende generaties van Bouwbedrijf Veldman, Uithuizermeeden.  
Restauratie en herstel aardbevingsschade 2014-15: architect: A. Nienhuis, Uithuizermeeden, schilderwerk door de fa. Buikema, Uithuizermeeden, electra door Technisch Expert Jansen te Uithuizen. Herstel klok en uurwerk: Vellema Torenuurwerken BV, Hallum. Geen fundamentele wijzigingen van het historisch gegroeide gebouw.

## Orgel

- Ca. 1572 Nieuw orgel of verbouw van een nog ouder instrument, mogelijk door Andreas de Mare. Schenking van Rudolf Huinga van Ungersma (gest. 1574, liggende persoon graftombe). Pater Mijleman bericht in 1641 dat er 23 jaren eerder (dus nog vóór 1632) een Mariabeeld met stralenkrans om het hoofd op het orgel stond.
- 1632-34 Verbouw door Anthoni Waelckens. Restanten van de toegang voor dit orgel zijn nog in de oorspronkelijke westgevel (sinds 1717 tegen de huidige toren) aanwezig.
- 1692 Orgel gerestaureerd en gewijzigd door Arp Schnitger voor 275 Gld.. Daarna onderhoud door Schnitger (Radeker) en Hinsz.
- 1774 J. Hess vermeldt dat het orgel in slechte staat verkeert.
- 1780-85 Geheel nieuw orgel door Albertus Anthoni Hinsz, geschonken door Jr. Willem Alberda, heer van Rensema. Contract 1780, aanvang in 1781 en begin september 1785 (6 maanden na diens dood) opgeleverd door Hinsz' medewerkers Mattijs Hansen Hardorff en Frans Caspar Snitger Jr.. Oude orgel in 1781 verkocht voor 225 Gld. aan de RK-kerk te Uithuizen, waar het in 1816 werd omgebouwd door J. Wenthin, in 1861 overgeplaatst naar de nieuwe RK-kerk door de Gebr. Adema en in 1908 verhuisd naar de dorpskerk te Niehove door M. Eertman waar het sindsdien bewaard is gebleven (in 2000 gerestaureerd door A.H. de Graaf). Totale kosten Hinszorgel 6.525.60 Gulden, waarvan 5.400 Gld. voor de orgelmakers en daar bovenop een 'douceur' van 52,50 Gld.. Beelden, snijwerk en kapitelen door J.G. Ruijscher (Christiaan Reurschen) voor 292.60 Gld., D. Hendriks (orgelkast), waarschijnlijk in onderaanneming van Hinsz (er zijn geen betalingen aan hem), M.(D.) Meenken (schilder- en verguldwerk) voor 775 Gld. en G. Roelfsema (tekst cartouche) voor 5.5 Gld. Een persoonlijke inscriptie op een welbord geeft aan dat Heinrich Hermann Freytag ook aan dit orgel mee gebouwd heeft. Keuring door Jacob Wilhelm Lustig, Martini-organist en vriend van Hinsz, destijds 79 jaar oud, kosten 52.10 Gld.. Verslag van de ingebruikneming op 4 september 1785 in de 'Boekzaal der Geleerde Waereld'. Lustig was zeer enthousiast over het orgel. Hij roemde het fraaie kleurige uiterlijk, de 'overbeterlyke Mechanyk' en de 'hedendaagche...scheringe...' (stemming) "invoegen alle 24 Grondtoon en bruikbaar zyn". "Het onderling accoord van het Pypwerk [is] in zulk een zuiverheid, als men 't zelve elders maar zelden en ter voldoeninge van gescherpte ooren, nooit beter ontmoet".
- 1786-1799 Onderhoud door H.H. Freytag & F.C. Snitger in Compagnie. Jaarlijks onderhoud voor het vaste basisbedrag van 14 Gld.. In 1790 en 1796 aan Feytag resp. voor extra reparaties betaald 72 en 106 Gld... Deze zo kort na de bouw aanzienlijke bedragen waren mogelijk nodig om enkele onvolkomenheden van de bouw van 10 jaar eerder bij te stellen.
- 1799-1811 Onderhoud door H.H. Freytag.
- 1804 en 1810 Beeldsnijder Mattijs Walles (vriend van Freytag) brengt in 1804 een rijk gesneden lambrisering aan op de borstwering van het orgelbalkon (130.11.4 Gld.) en levert in 1810 het Davidsbeeld op het RP.
- 1819 Grote reparatie door M.Martin voor 200 Gld. waarbij o.a.20 grote (waarschijnlijk inzakkende) pijpen werden hersteld. Martin was een werknemer van Freytag. De betaling werd gedaan aan

- de weduwe Freytag (sinds 1811). Sinds 1817 nam Freytags jonge zoon Herman Eberhard het werk geleidelijk over, o.a. in samenwerking met zijn broer Barthold Joachim en enkele oud-werknemers.
- 1820-1862 Jaarlijks onderhoud voor H.E. Freytag voor 12 Gld. p.j.. Grotere uitgaven in 1845 (62 Gld.) en 1853 (25.30 Gld.).
- 1840 Voor 'verwen en verlakken' van kerk en orgel 184.97 Gld..
- 1862-63 Door P. en Joh. Meenken orgel opnieuw geschilderd voor 415,70 Gld. en in 1863 voor extra werk 25.05 Gld. In 1871 werd het schilderwerk voor kerk en orgel bijgewerkt voor 22.46.0,5 Gld..
- 1864-1875 Onderhoud door N.A.G. Lohman. In 1868 is door hem een restauratie uitgevoerd voor 630 Gld.. O.a. een pedaalkoppel aangebracht. In het RP de Gedaktquint 3 vt en Sesquialter vervangen door resp. Viola di Gamba 8 vt en Salicionaal 4 vt. De oude Gedaktfluit 4 vt vervangen door een nieuw exemplaar. HW-Nasat 3 vt werd verwijderd en vermoedelijk het RP 3 vts register naar het HW verplaatst. Het orgel voor het eerst in de gelijkzwevende stemming gestemd met behoud van de oude toonhoogte.
- 1874-1876 Onderhoud door J.A. Nienstiel (ook wel Nienstiel, Nienstuhl of Neystel), een leerling van P. van Oeckelen, voor 18 Gld. jaarlijks.
- 1876 Grote reparatie door J.A. Nienstiel voor 176 Gld..
- 1877-1880 Jaarlijks onderhoud door P. van Oeckelen en Zn. voor 25 Gld. jaarlijks.
- 1881-1910 Jaarlijks onderhoud door Jan Doornbos voor 15 Gld. jaarlijks.
- 1896-97 Houten bovendeel kerktoren geheel gereconstrueerd na torenbrand door blikseminslag op 26 augustus 1896. Het orgel liep enige brand- en waterschade op. Balgen in zuidertorenkamer door waterschade onherstelbaar beschadigd. In 1897 nieuwe magazijnbalg met in- en uitspringende vouw op dezelfde plek geplaatst door Doornbos. Geen kostenopgave nieuwe balg in KVD-notulenboek i.v.m. dekking verzekering. Wel vermelding van betaling aan Doornbos van 45 Gld. voor 'nazien en orgelherstellen'.
- 1906 Jan Willem Dekker wordt organist. Hij is ook amateur-orgelmaker en verricht veel onderhouds- en stemwerk op vrijwillige basis, al dan niet in samenwerking met Doornbos. Hij blijft organist tot zijn overlijden in 1941.
- 1906-1910 Klachten over te weinig windvoorraad. Diverse reparaties, dispositie- en klankwijzigingen door Jan Doornbos met assistentie van Dekker. Doornbos ontvangt hiervoor 165 Gld. in 1906 en 210 Gld. in 1910. Dekker vernieuwde ook alle pulpeten en het klavierbeleg.  
HW: de Mixtuur verwijderd en de Gedektfluit 3 vt weer teruggezet naar het RP. Daarvoor op het HW een Salicet 8vt en Fluit dolce 4 vt. Het dubbelkoor van de HW-Praestant 8 vt werd in het front afgesloten door het wegnemen van frontconducten, de binnenpijpen verdwenen.  
RP: Salicionaal 4 vt (1868) opgeschoven tot een 8 vts discantregister en 3 vts fluitregister teruggezet op oude plaats.  
Tongwerken. Doorslaand maken van de tongwerken Trompet 8 vt en Vox Humana 8 vt – HW en Bazuin 16 vt PD. De RP-Dulciaan 8 vt vermaakt tot een doorslaande Clarinet 8 vt. De oude stevels en koppen bleven grotendeels bewaard, alsmede de bekens van de HW-Vox Humana, RP-Dulciaan 8 vt, PD-Bazuin 16 vt en Trompet 8 vt. Wel werden de meeste daarvan sterk ingekort. De oude Trompet 8 vt en Cornet 4 vt van het PD werden niet gewijzigd. De opliggende Tremulant HW bleef behouden maar werd buiten werking gesteld. Verder voorzover mogelijk een verlaging van de toonhoogte en herintonatie d.m.v. het aanbrengen van zijbaarden bij alle grotere pijpen van diverse registers en het insnijden van diepe kernsteken op basis van een verhoogde winddruk.
- 1911-1941 Jaarlijks onderhoud door organist-orgelmaker J.W. Dekker.
- 1919 Kerk en orgel door M.D. Meenken geheel geschilderd voor 797.91 Gld.. Bij het orgel waren dat gedeeltelijke herbeschilderingen en reparatieplekken van de kleurlaag van 1862.
- Ca. 1925 Een orgelmotor geïnstalleerd.
- 1928 Woudfluit 2 vt HW naar verluuid overgebracht naar Oosternieland bij een restauratie door L. Verschuieren van het Van Gruisen-kabinetorgel aldaar onder advies van Dekker. De Spitsfluit 2 vt RP daarom vervangend op het HW gezet. De lege plaats op het RP is in 1931 ingevuld door een nieuwe Woudfluit 2 vt.
- 1931 Restauratieplan door Dekker. Het werk daarna uitgevoerd door L. Verschuieren (Heythuysen, L.) met assistentie van Dekker. Orgel geheel schoongemaakt, windladen en mechanieken technisch hersteld. Opnieuw klavierbeleg vervangen, nu in celluloid. Het orgel bleef echter geheel mechanisch. Grote wijzigingen in de dispositie, de windladeplaatsen van diverse registers en van de klankgeving.  
HW: i.p.v. de Fluit Dolce 4 vt (1906) en Salicet 8 vt (1906) een Violine 8 vt en Aeoline 8 vt v.a. c0 op de plaatsen van resp. Octaaf 4 vt en Speelfluit 4 vt.. De Speelfluit verplaatst naar de

plek van de Cornet discant. Nieuwe discant voor de Octaaf 4 vt en dit register verplaatst naar de plek van de oorspronkelijke Nasat 3 vt; Octaaf 2 vt RP verplaatst naar het HW. De Cornet 3 st (1785) samen met een nieuwe Quint 3 vt Bas op de plaats van de oude, in 1910 verwijderde Mixtuur. De nog vrijwel oorspronkelijke PD-Trompet 8 vt (1785) werd verplaatst naar het HW, discant nu nieuw met zinken stevels.

RP: Gedektfluit 3 vt (1785) en de Viola di Gamba 8 vt (1868) vervangen door respectievelijk Quintadena 8 vt en een nieuwe Gamba 8 vt v.a. c0. Op de lege plaats van de oude Spitsfluit 2 vt een nieuwe Woudfluit 2 vt.. De Fluit 4 vt (1868) op de plaats van de oude Octaaf 2 vt..

PD: I.p.v. de Nachthoorn 2 vt een Cello 8 vt. De Octaaf 4 vt verplaatst, de Cello op de plaats van de Octaaf 4 vt en de Roerquint 6 vt op die van de Nachthoorn 2 vt.. De Trompet 8 vt van nieuwe zinken bekens voorzien, zelfs ook nog nieuwe kelen en tongen (doorslaand). Het keelleer van de Cornet 4 vt werd verwijderd. De nieuwe pijpen van Verschueren-makelij volgens fabrieksprocedé met perslabia en een aantal met freinsbaarden. Opvallend is dat er als pijpmateriaal m.u.v. de twee Trompetregisters verder geen zink was verwerkt. De frontpijpen werden door schilder Meenken met aluminiumverf bestreken en de oude inliggende RP-tremulant kreeg een trede i.p.v. bediening met een registerknop. Deze werd vastgezet. Verder algehele vernieuwing van de stemrichtingen van front- en binnenpijpwerk; daarbij deels expressions aangebracht en diverse pijprijsen een halve toon verschoven. Verdere aanpassing van de toonhoogte van 1910 tot ca. 440 Hz. Herintonatie met aanvullend toepassing van diepe kernsteken en winddruk rond 80 mm..

Ingebruikneming op woensdag 9 september 1931 met eenbespeling door Johan B. van Meurs, toen nog organist van de Hervormde Kerk te Eenrum, vanaf 1934 van de Der Aa-kerk te Groningen. Hij schreef in een krantartikel lovend over het resultaat.

1959 Orgel in zeer slechte staat. In augustus werd een rapport en restauratieplan van de Nederlands Hervormde Orgelcommissie uitgebracht, opgesteld door een van de adviseurs van de NHOC, Cor H. Edskes.

1960-64 Voorbereidende besprekingen t.b.v. een algehele restauratie. Sprake van twee offertes, nog uit te brengen door W. van Leeuwen (Leiderdorp) en de Gebr. Van Vulpen (Utrecht). Na een voorlichtingsgesprek van de adviseurs Cor Edskes (Groningen) en Lambert Ern  (Utrecht) werd er uiteindelijk gekozen voor Van Vulpen, die op 2 oktober 1962 hun plan en offerte uitbrachten. Totale destijds begrote kosten ca. f 110.000,00. Daarvan werd eind 1963 f 98.180,00 door het Rijk subsidiabel gesteld. De subsidieverdeling was Rijk 50%, Provincie 10% en Gemeente 15%. De overige 25% diende het kerkbestuur bijeen te brengen, ongeveer f 35.000,00. De subsidietoezeggingen kwamen medio 1964 binnen. De opdracht aan Van Vulpen werd op 8 mei 1964 verleend op basis van de offerte van 1962. De oplevering zou vooralsnog in 1967 plaatshebben. Intensieve ambtelijke en financiële begeleiding door de Herv. Orgelcommissie (secr. S.C. de Waard) ter ondersteuning van het advieswerk van Lambert Ern . Cor Edskes werd in 1963 benoemd tot assistent rijksadviseur en had zich in 1963 uit het Meijster project terug moeten trekken. Nog voordat het werk aanving bleek dat de begroting inmiddels was opgelopen tot f 145.000,00. Het kerkbestuur had te weinig financiële middelen omdat de hoogte van de subsidies in tussentijd niet was bijgesteld. Na 2 jaar gesteggel over niet of te laat betaalde rekeningen (mede vertraagd door een auto-ongeluk van Ern  in 1966), en na vergeefse verzoeken van de Kerkvoogdij bij de Generale Kas van de Herv. Kerk, kon zij zich aanmelden bij de Generale Financiële Raad en werd een lening via het Kerkelijk Grootboek geregeld om zodoende de uitgaven te kunnen voorfinancieren. Pas na afloop van het project in 1971 werden de subsidieabele kosten bijgesteld naar rato van het verrichte werk en werd er aanvullende subsidie uitgekeerd. Dit vanwege het feit dat in de periode vanaf 1968 zou worden gewerkt op regiebasis en niet op vooraf begrensde uren.

1966-1971 Najaar 1966 werd met het werk begonnen en oktober 1967 waren de meeste gerestaureerde onderdelen weer gemonteerd. De tegenvallende resultaten waren in 1968 intern aanleiding tot heftige discussies, nader onderzoek en bijstelling van de plannen. Het betrof zowel het nieuw gemaakte pijpwerk, de tongwerken als de windvoorziening. Cor Edskes, die in 1968 afscheid nam als assistent-rijksadviseur, werd opnieuw bij het onderzoek en uitwerking van plannen betrokken. Het onderzoek duurde langer dan was voorzien, zodat medio 1969 het orgel alvast in gebruik werd gesteld voor dat deel wat speelbaar was. Uiteindelijk werd het labiale pijpwerk voor eigen kosten van de orgelmakers opnieuw geheel nieuw gemaakt. De tongwerken werden nauwkeurige reconstructies op basis van proefondervindelijk vastgestelde metaallegeringen, waarvoor het Rijk extra geld ter beschikking stelde. Daarbij kwam nog niet vooraf begroot meerwerk voor algehele restauratie van de muziklessenaarbak, herstel en opnieuw schilderen van de kastachterwand met luiken en het repareren en bijwerken van de voorzijde van het kastwerk. Werk dat eveneens niet in de offerte van 1962 was opgenomen

omdat orgelkasten destijds nog geheel separaat werden behandeld. Intussen waren, mede door de oplopende index en omzetbelasting, de kosten van de orgelmaker tot ruim f 152.000,00 gestegen. Het oude hoofdkanaal bleek in combinatie met de magazijnbalg van 1897 een dusdanig instabiele windvoorziening te geven dat besloten werd dit geheel te wijzigen. Twee oude balgen uit bezit van Van Vulpen werden daartoe aanvankelijk in plaats van de magazijnbalg aangebracht. Veel proefnemingen werden verricht ter voorkoming van het moeten verplaatsen naar de middentorenruimte direct achter het orgel omdat daarvoor grote gaten in de torentussenmuur moesten worden gemaakt. Men streefde er vanuit de toenmalige muzikale mode echter naar een dermate strak windkarakter dat e.e.a. alsnog besloten werd. De spaanbalgen werden uiteindelijk als twee regulateurs voor de manualen en pedaal apart op de windmotor aangesloten en d.m.v. twee aparte zeer wijde windkanalen van Redwood met het orgel verbonden. Dit hield ook een verplaatsing in van de balgtremulant naar een ongunstige plaats. De prijs voor een derde toe te voegen spaanbalg is uiteindelijk besteed aan een vijftal schokbalgen. Totaal aantal extra uren voor de windvoorziening: 355. De proeven met metaallegeringen waren voorjaar 1969 voltooid en het benodigde replicamateriaal werd opnieuw, op een overigens voortreffelijke wijze, gemaakt. Totale aantal uren extra bewerking tongwerken: 625. Extra stemwerk nam 80 uren. Totaal dus 1.060 uren (133 mandagen, i.c. 7 maanden werktijd). De totale kosten bedroegen uiteindelijk f 187.127,17, bijna tweemaal zo hoog dan aanvankelijk was voorzien. Dit bedrag werd op 1 november 1971 alsnog geheel subsidiabel gesteld en de resterende subsidie van zowel Rijk, Provincie als Gemeente werd vervolgens aan de Kerkvoogdij overgemaakt.

Uitgevoerd werk: algeheel herstel naar de toestand 1785, met daarbij een aantal moderne toevoegingen vanwege de heersende nieuwbouwmode in die tijd, zoals een ingevoerde speelmechaniek met behulp van kernlaken, kunststofmoeren in de oude messing speelwinkels, gegalvaniseerd draadwerk en moderne schroefverbindingen. De oude windladeslepen werden dunner gemaakt t.b.v. het verende ringsysteem van Van Vulpen omwille van een goede windafdichting. Restauratie klaviatuur met o.a. dikkere geleidestiften, nieuw klavierbeleg in Hinszstijl met ivoor, ebben pennetjes en sierrillen en herstel oude pedaalklavier. Nieuwe registerborden over de oude op de kast geschilderde namen heen. Belettering overgenomen van die van vóór de restauratie, aangebracht door de Gebr. Meenken in 1862, met naamwijzigingen van 1910 en 1931. Algehele restauratie van de windladen. Herstel van de oorspronkelijke windladeindeling met volgorde van pijpwerk; deels nieuwe pijpstokken en –roosters, sommige met te kleine boorgaten. Deels nieuwe conducten. Algeheel herstel van het oude pijpwerk en herstel van de dispositie van 1785, verwijdering van latere zijbaarden; diepe kernsteken werden ongewijzigd gelaten. Frontpijpen ontdaan van de aluminiumverf en voorzien van nieuw tinfoelie en labia verguld. Nieuwe steminrichtingen met standaard, maar wel effectieve stemrollen. Nieuw pijpwerk voor de verdwenen registers (zie de aanduidingen bij de huidige dispositie). Oude ingekorte tongwerkbekers (te weinig) opgelengd: RP-Dulciaan 8 vt en Bazuin 16 vt. Nog aanwezige originele bekerlengten bleven gerespecteerd. Tongwerken: nieuwe kelen met belering, fosforbrons stemkrukken en tongen voor: HW- en RP-tongwerken, Bazuin 16 vt en deels de Trompet 8 vt PD. Intonatie op basis van de bestaande winddruk van 1910 en 1931, t.w. 81 mm. in de gelijkzwevende temperatuur. De mensuur van zowel de nieuwe RP-Sesquialter als HW-Mixtuur werd genomen uit de afwijkend wijde RP-Octaaf 2 vt, samengesteld uit restantpijpwerk uit de zaak van Hinsz, i.p.v. de veel engere 4 voets reeksen met bovendien een afwijkende Mixtuursamenstelling. Intonatie door Henk Bouwman en Gert van Buuren. Ingebruikneming op 26 maart 1970 door Lambert Ern . De reacties waren wisselend van lovend tot sterk kritisch. Dit was mede het gevolg van de actuele invloed in Groningen van een nieuwe richting op het restauratievlak, gestimuleerd door de Schnitger-herdenking in 1969 van de toen nieuwe Stichting Groningen Orgelland. Achteraf bezien was de muzikale esthetiek van de Van Vulpen-restauratie op het tijdstip van presentatie reeds enigszins achterhaald. Dit feit heeft in de afgelopen halve eeuw de belangstelling voor het instrument achtervolgd tot aan de nu voltooide restauratie.

1971-1981

1981-1996

1987-1988

Jaarlijks onderhoud door de fa. Van Vulpen.

Idem door Anne Dijkstra, voormalig werknemer van de fa. Bakker & Timmenga te Leeuwarden.

In 1987 oriënterend gesprek met rijksadviseur Onno Wiersma, aangegeven door Stef Tuinstra; Tuinstra in 1988 benoemd als adviseur. Daarna onderzoek door de adviseur en planvorming voor een corrigerende restauratie n.a.v. allerlei technische- en klankproblemen. Rapport kleurstelling RDMZ (Harry Boerema), kleuronderzoek en offerte kleurrestauratie door Helmer Hut.

1990	Verlaging van de winddruk naar 69,5 mm, iets bijwerken van de intonatie en stemming in de Neidhardt I-stemming door Mense Ruiter.
1991	Voorlopig rapport Ned. Herv. Orgelcommissie (Aart van Beek).
1992	Restauratieplan door Stef Tuinstra met directiebegroting.
1997-2013	Jaarlijks onderhoud door Mense Ruiter Orgelmakers te Zuidwolde. Restauratie-kosten-indicaties in een overzicht van de adviseur in 1998.
2010-2014	Restauratierapport Stef Tuinstra. Offerteronde met Mense Ruiter Orgelmakers BV Zuidwolde, Flentrop Orgelbouw BV Zaandam en Orgelmakerij Reil BV Heerde. In principe gunning aan Reil. Schilderwerk door Helmer Hut (Beerta) en Jan Martens (Zuidwolde). Plan ingediend als onderdeel van een Brimplan voor de kerk. Plannen goedgekeurd en ingeloot in de Brim-tranche 2011. Subsidietoekenning in beschikking van 28 juni 2011. Totale kosten voor het orgel ca. € 483.700,00. Financieringsaandeel co-financiering eigenaar van 35% grotendeels gedekt. Opdracht verleend op 10 april 2012. Vooronderoeken in 2013-14, 2014-2015 uitvoering van het werk.
2014-2015	Uitgevoerd werk: restauratie van alle onderdelen met behoud van veel elementen die slechts correctie behoeften. Windvoorziening-1969 verwijderd en gereconstrueerde windvoorziening naar model van Hinsz op de oude plaats in de zuider-torenkamer (die hiervoor enigszins is aangepast omwille van een betere bescherming en klimaatbeheersing), daarbij naar voorbeeld van H.E. Freytag een iets wijder liggend hoofdkanaal gemaakt omwille van een ademende, maar wel stabiele wind. Overige maten buiten de orgelkast naar gevonden resten en afdrucken op de kerkmuur. Inwendige windkanalisatie geheel hersteld en opnieuw beleerd, schokbalgen verwijderd. Windtoevoer inliggende RP-tremulant gemaakt conform de oude kanaalmaat. HW-balg-tremulant teruggezet op oude plaats boven op de HW-stemvloer achter het orgel. Register- en speelmechanieken gerestaureerd en teruggebracht in de wijze zoals Hinsz deze maakte. Integraal nieuw messing draadwerk, messing winkels op de oude wijze hersteld met draadwerk en gaatjes aan de opnieuw aangesoldeerde uiteinden van de winkels. De invoering van 1967 van de pedaalmechaniek is gehandhaafd. Een extra verenbalk onder de klaviatuur toegevoegd ter loskoppeling van het pedaalwelbord wanneer de pedaal koppel niet ingeschakeld is. Klaviatuur op basis van de bestaande situatie geheel hersteld, idem aanvullend voor het pedaalklavier dat enige jaren tevoren reeds door Mense Ruiter was hersteld. Registermechaniek Afsluiter Clavis eveneens hersteld. Windladen opnieuw gerestaureerd vanwege beginnende inwendige lekage. Sleepafdichting met leerbanen met daar bovenop ringen vangewezen vilt i.p.v. de verende sleepringen van 1967. Conductwerk gerestaureerd en iets oxiderende delen vervangen. Complete inventarisatie van het pijpwerk, mensuuranalyses en vergelijking met andere Hinszorgels. Nieuwe HW-Mixtuur en RP-Sesquialter in engere mensuur naar de HW-Octaaf 4 vt en RP-Prestant 4 vt. Samenstelling n.a.v. beschikbare ruimte en vergelijkend onderzoek. De in 1969-70 herstellde tongwerken zijn geheel gereviseerd met behoud van het in 1969 gemaakte materiaal, de tongen waar nodig aan de uiteinden dunner gevijld. Algehele herintonatie met incidentele correctie van de opsnedes, verwijding van de kernspleten en het voorzichtig dichtdrukken van de diepe kernsteken. De tongwerkbekers van 1969 zijn iets opgelengd, de lengtes van de oude pijpen zijn op de Cornet 4 voet na uiteraard (nieuw) gerespecteerd. De steminrichtingen van 1969 zijn gehandhaafd, de frontpijpen opnieuw van tinfoelie en bladgoud voorzien. Het uiterlijk was in 1966-70 slechts hier en daar hersteld en was dringend aan een volledige restauratie toe. Bij het huidige werk is dit intensieve karwei geheel geïntegreerd. Veel snijwerk was kapot of er waren delen verdwenen. Dit is bijgesneden. Teveel beschadigde plekken zijn in stijl bijgeschilderd, minder zichtbare beschadigingen voorzichtig geretoucheerd. De achterwanden van beide orgelkasten en de binnenzijde van de borstwering zijn in een eenvoudige eikenimitatie geschilderd volgens de aanwezige kleurresten. Het op veel plaatsen sterk verweerde bladgoud is waar nodig opnieuw aangebracht en passend bijgewerkt bij de antieke uitstraling van het meubel. Ook de toegangsweg naar het orgel is hersteld en in beter passende kleuren geschilderd.

De voorheen nogal uit balans verkerende en te ronde klank heeft een metamorfose ondergaan. Klonk het orgel voorheen wat grof en boers, nu is er naast kracht ook een elegant, fluwelig en zilverig karakter ontstaan dat zo karakteristiek is voor het late oeuvre van deze toporgelbouwer in de Nederlandse orgelhistorie. De onderlinge klankbalans is treffend en van grote schoonheid en flexibiliteit. Oneindig veel registercombinaties zijn nu mogelijk geworden. De tongwerken met welhaast te korte bekens zijn door gedegen en preciese herintonatie veel stabiel geworden, waardoor het oude heel karakteristieke geluid nog weer aannemelijker klinkt dan voorheen bij enkele tongwerken al het geval was. Toch is ook duidelijk geworden hoeveel voortreffelijk werk er bij de vorige restauratie is verricht. In het licht van de huidige restauratie kan dus gezegd worden dat het werk bij de restauratie



van 1966-70 ten onrechte te veel als ondermaats is bekritiseerd.

Nu ook het uiterlijk is hersteld kan men weer 'horen wat men ziet en zien wat men hoort'. De kleurstelling van 1862 is voor die tijd ook nog zo tijdloos, dat deze even zo goed in 1785 aangebracht had kunnen worden.

De restauratie is uitgevoerd door Orgelmakerij Reil BV te Heerde, het schilderwerk door Jan Martens (Zuidwolde, Gr.) en Helmer Hut (Beerta), de elektrische voorzieningen door Technisch Expert Jansen (Uithuizen) en het aannemerswerk door Bouwbedrijf Veldman (Uithuizermeeden). Architecten waren Arie Nienhuis (Uithuizer-meeden) voor de kerk en het aannemerswerk rond het orgel en orgeladviseur Stef Tuinstra (Bedum). De financiële begeleiding was grotendeels in handen van Harry Hulshof namens de Stichting Behoud Kerkelijke Gebouwen Groningen/Drenthe (Veendam), ondersteund door de orgeladviseur.

### Dispositie

H = Albertus Anthoni Hinsz, 1785.

V = Gebr. Van Vulpen, 1970.

R = Reil, 2015.

#### *Hoofdwerk (windladen H) Rugpositief (windlade H) Pedaal (windladen H)*

Praestant	8 voet	H	Praestant	4 voet	H	Bourdon	16 voet	H
Gedakt	16 vt	H	Fluit douce	8 vt	H	Praestant	8 vt	H
Holpyp	8 vt	H	Gedaktfluit	4 vt	V	Gedakt	8 vt	H
Octaaf	4 vt	H/V	Gedaktquint	3 vt	V	Roerquint	6 vt	H
Speelfluit	4 vt	H	Octaaf	2 vt	H	Octaaf	4 vt	H
Nasat	3 vt	V	Spitsfluit	2 vt	V	Nachthoorn	2 vt	V
Woudfluit	2 vt	V	Sesquialter	2-3 sterk	R	Bazuin	16 vt	H/V
Cornet	3 sterk	H	Dulciaan	8 vt	H/V	Trompet	8 vt	H/V
Mixtuur B/D	3- 4-5 sterk	R				Cornet	4 vt	H
Trompet	8 vt	H/V						
Vox Humana	8 vt	H/V						

2 Tremulanten (opliggend – hele werk en inliggend – RP) H/R

Manuaalschuifkoppel H

Pedaalkoppel (N.A.G. Lohman, 1868)

3 afsluiters H

Calcant(e klok) R

Windlosser H

Clavis (generale afsluiter registertrekkers) H

Windvoorziening: 4 spaanbalgen in de zuider-torenkamer, 9 bij 4½ Groninger voet. R

Winddruk : 69 mm

Toonhoogte : a1 = 465 Hz

Stemming : Neidhardt II

#### Samenstelling vulstemmen:

##### HW – Mixtuur

C 1 1/3 - 1 - 2/3

c0 2 - 1 1/3 - 1 - 2/3

c1 4 - 3 1/5 - 2 2/3 - 2 - 1 1/3

c2 5 1/3 - 4 - 3 1/5 - 2 2/3 - 2

##### HW – Cornet

c1 4 - 2 2/3 - 1 3/5

##### Sesquialter

C 1 1/3 - 4/5

c1 2 2/3 - 2 - 1 3/5

*De uitvoering van dit project werd mogelijk gemaakt door:*

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed  
Provincie Groningen  
Gemeente Eemmond  
J.B. Scholten Fonds  
Prins Bernhard Fonds  
Büchli Fest-Meijer Fonds  
Dinamo Fonds  
Meindersma-Sybenga Stichting  
Bredius Stichting  
Stichting Marthe Havinga Fonds  
Stichting K.P. Boon  
Stichting Orgelfonds Mooy  
Anonieme legaten  
Bedrijven en particulieren

